

I. Dünya Savaşı'nda Kanal Harekâtları (Hazırlık-Harekât-Netice)

Ü. Gülsüm Polat

İstanbul, Selenge Yayınları, 2021, 128 Sayfa, ISBN: 9786257459303

Mert ÇABAS*

Gülsüm Polat, *I. Dünya Savaşı'nda Kanal Harekâtları (Hazırlık-Harekât-Netice)* adlı eserinde, Osmanlı Devlet'inin I. Cihan Harbi esnasında Mısır'daki askerî faaliyetlerini, bu faaliyetlerin genel Osmanlı savaş politikalarındaki yerini ve muharebelerin hazırlık evrelerinden neticelerine kadarki genel seyrini, kronolojik bir sırayla detaylıca incelemektedir. Her ne kadar eserin yayımlanmasında, yayınevini inisiyatif ile metin içi dipnotlandırma yerine, metnin sonuna yerleştirilen bir kaynakça eklenerek, "popüler tarih" kitaplarındaki genel bir prensip takip edilmiş olsa da, eser, akademik anlamda bir başvuru niteliği taşımakta ve konu ile ilgili pek çok orijinal veriyi de ihtiva etmektedir.

Eserin ana gövdesini I. Kanal Harekâtı, II. Kanal Harekâtı ve bunların öncesi ve sonrasındaki hadiseler zinciri olmak üzere iki bölüm teşkil etmektedir. Bunun dışında kitabın başında konu ile ilgili tarihî olayları içeren bir kronoloji, Süveyş Kanalı'nın stratejik önemine binaen genel bir değerlendirme ve döneme dair pek çok fotoğraf ve harita da eserin ihtiva ettikleri arasındadır.

Başlangıçta I. Cihan Harbi'nin tarafları ve bu tarafların savaş planları hakkında özet mahiyetinde malumat verildikten sonra, bu genel çerçeveden hareketle, harbin Süveyş Kanalı, Mısır ve Osmanlıların Kanal Harekâtı ile olan bağı izah edilmektedir (s. 15-18). Ardından Süveyş Kanalı'nın inşası, stratejik önemi ve mezkûr kanalın I. Cihan Harbi'ne giden süreçteki durumu kısaca anlatılmakta, I. Cihan Harbi başladıktan sonra Kanal ve Mısır ile ilgili I. Cihan Harbi esnasında gerçekleşmiş olan askerî ve siyasî hadiselerin tarihî temelleri vurgulanmaktadır (s. 19-25). Akabinde Mısır'daki İngiliz askerî hazırlıkları detaylı ve şematik olarak anlatılıp, Osmanlı harp hazırlıklarının detaylı bir anlatımına yer verilmiştir.

* Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Harp Tarihi Anabilim Dalı, Askerî Tarih Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul, mertcabas@hotmail.com

Bu çerçevede Osmanlı'nın istihbarat ve propaganda çalışmalarının detaylarına yer verilen eserin ilgili bölümlerinde, istihbarat/gayr-ı nizâmî harp meseleleri yönünden oldukça değerli veriler sunulmaktadır. Öyle ki, bu bölümde Teşkilât-ı Mahsusa örgütünün bir savaş hâlinde nasıl bir organizasyon teşkil ettiği, propaganda ve gayr-i nizâmî harbin Teşkilât-ı Mahsusa tarafından nasıl ve hangi toplumsal sınıflardan seçilmiş olan kişilerle yürüttüğü gibi bilgiler, Mısır örneği üzerinden oldukça detaylı bir biçimde açıklanmaktadır. Eser, bu yönüyle sadece Kanal Harekâtı üzerine yapılacak kendinden sonraki çalışmalara değil, ayrıca Osmanlı gayr-ı nizâmî harp tecrübesi üzerine yapılacak çalışmalara da kaynak teşkil etmektedir. Zira, eserin bu bölümlerinde Osmanlı idaresinin Kuzey Afrika ile olan bağı ve bu bağın askerî meselelere nasıl tahvil edildiğine dair bazı önemli doneleri de bulmak mümkündür; bu bağlamda, Kuzey Afrika'nın Batısında Senûsîlerle girişilen iş birliği, Osmanlı Devleti'nin “*merkez-çevre*” ilişkileri ve bu ilişkilerin savaş hâlindeki durumuna da değinilmektedir. Ardından Osmanlı Devleti'nin propaganda, sabotaj ve gayr-ı nizâmî harp faaliyetleri gibi konularda Almanlardan aldığı katkılarının üzerinde durulmaktadır. Polat'ın anlatımında önemli bir husus göze çarpmaktadır. Alman hükûmeti tarafından gayr-ı nizâmî harp faaliyetlerinde bulunmak üzere bölgeye gönderilen Teğmen Robert Mors, İngilizler tarafından yakalandığında Osmanlı hükûmeti ile olan ilişkilerini detaylıca anlatmış ve emirleri Enver Paşa'dan aldıklarını söylemiştir (s. 42). Yani anlaşıldığı üzere, bölgedeki Alman faaliyetleri mümkün merteye Osmanlı hükûmetinin denetimi altında gerçekleştiriliyordu. Nitekim, Teğmen Mors'un ifadesinde anlattıkları da bunu büyük ölçüde teyit eder niteliktedir.

Gayr-i nizâmî harp ve propaganda faaliyetlerine dair genel bir çerçeve çizildikten sonra Kanal Harekâtı için hazırlanan Osmanlı askerî birliklerinin iâşesi, muhaberesi, nakliyesi ve sair hazırlıklarının ne suretle gerçekleştiği ve askerî teşkilatlanmanın yanı sıra Cemal Paşa'nın sürece etkisi detaylandırılmıştır. Buradan hareketle de I. Kanal Harekâtı'nın genel seyri nasıl gerçekleştiği anlatılmaktadır. Cemal Paşa'nın ordu ile birlikte 26 Ocak 1915'te başlattığı harekât ile Osmanlı ordusunun Süveyş Kanal'ına yürüyüşü başlamış ve 2 Şubat'ı 3 Şubat'a bağlayan gece, hücumla geçilmiştir. İngiliz mukavemetinin aşılamayacağı anlaşılınca kademeli olarak geri çekilme başlamış ve “I. Kanal Harekâtı” Cemal Paşa'nın tarif ettiği şekliyle bir “keşif taarruzu” olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. (s.59) Böylelikle eserin ilk bölümü, yani I. Kanal Harekâtı tamamlanmıştır. Polat, eserin sonuç bölümünde mezkûr harekâtı şu şekilde değerlendirmektedir (s. 118):

“I. Kanal Harekâtı'nın hem yapıldığı günlerde hem de sonrasında çok daha fazla dikkat çektiği görülmektedir. Bunun başlıca nedenlerinin I. Kanal Harekâtı'nın, savaşın hemen başlarında Osmanlı Devleti'nin cihâd-ı ekber ilanından kısa süre sonra gerçekleştirilmiş olması, komutasının başında İttihad ve Terakki'nin en önemli isimlerinden Cemal Paşa'nın bulunması olduğu söylenebilir.”

Eserin I. Kanal Harekâtı'nın anlatıldığı I. bölümünün ardından, II. Bölüm, yani II. Kanal Harekâtı ile ilgili bölüm başlamaktadır. Bu bölümde I. Kanal Harekâtı'ndan alınan derslerle, gerçekleştirilecek olan sonraki askerî faaliyetlerin nasıl revize edildiği ve harekâtın genel seyri anlatılmaktadır. I. Kanal Harekâtı ile artık Kanal'ın ani bir baskınla geçilemeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti, yeniden taarruz hazırlıklarına başlamıştır. Buna göre iki temel alanda yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Bunlardan ilki askerî-idarî kadro üzerinde, ikincisi ise teknik kapasite ile ilgili olmuştur. I. Kanal Harekâtı sonrasında ordunun yeniden tertibi ve düzenlenmesi yapılırken 1915 Mart ayından Aralık ayına kadar geçen sürecin

“başka cephelere yardım, tahkimat ve imar (yol, demiryolu ve diğer), yeniden teşkilâtlanma ve hazırlık evresi” olarak addedilmekte olan bir süreç olduğunu görüyoruz (s. 67). Bu anlamda seferî kuvvetlerin yeniden düzenlenmesi, demiryolu yapımı faaliyetleri, şimendifer nakliyatında kullanılmak üzere odun ihtiyacının karşılanması, sefer için gereken para, tayyere temini, gerekli telgraf hatlarının kurulması, ordunun yeme-içme probleminin çözülmesi, ulaşım vasıtalarının tedariki, elbise, çadır ve sair ihtiyaçların temini gibi bir dizi hazırlık faaliyetinin detayları anlatılmaktadır. Ayrıca, II. Kanal Harekâtı öncesi iki başlık hâlinde – propaganda ve teknik/malzeme yardımı – özetlenmiş Alman desteğinin yanı sıra Almanya ve Avusturya’dan gelen kuvvetlerle oluşturulan “Paşa Teşkilâtı” isimli örgütün yapısına da değinilmektedir; teşkilâtın maksadı, Kanal Harekâtı sırasında İngilizlere ani bir darbe indirmektir (s. 84). Böylelikle hazırlık safhası bitirilerek, muharebelerin genel seyri anlatılmaya başlanmıştır.

Osmanlı taarruzu çeşitli gerekçelerle bir yıl kadar ertelenmiş ve 1916’nın yaz aylarına kadar tehir etmişken, 1915’in Aralık ayından itibaren İngiliz müdafaası Süveyş Kanalı’nın batısından Kanal’ın doğusuna taşınmıştır. Bu noktada Kanal’ın batısına geçen İngiliz kuvvetleri asker mevcutlarını giderek artırarak ufak çaplı taarruzlara başlamıştır. Buna karşılık Uğratina, Katya ve Duveydar mevkiilerdeki İngiliz birliklerine karşı gerçekleştirilen baskınlar Osmanlıların zaferi ile sonuçlanmış, İngilizler pek çok zayıf vererek küçük çaplı mağlubiyetler almışlardır. Akabinde “II. Kanal Harekâtı” ya da “Romani Muharebesi”, sonuçsuz bir taarruz girişimi olarak kalmıştır; VIII. Kolordu Komutanı Kressenstein anılarında bu muharebenin sonucunu “*Son senenin bütün çalışma, azap, endişe ve mücadelelerinden sonra böyle sınırlı bir hedefle yetinmek mecburiyeti çok acıydı*” şeklinde değerlendirmektedir (s. 98). Bu harekâttan sonra Türk tarafı bir daha Kanal üzerine tehdit olabilecek bir askerî girişimde bulunamamış, İngiliz birlikleri ise Filistin’e doğru ilerlemeye başlamıştır (s. 99). Polat, II. Kanal Harekâtı’nı ve bu harekâtın ilkinden farklarını, eserin sonuç bölümünde şöyle değerlendirmektedir (s. 118):

“II. Kanal Harekâtı, savaşın seyrinin 1915 Şubat ayındakinden çok daha farklı olduğu bir ortamda ve savaşta Osmanlı Devleti aleyhine güçleştiren Şerif Hüseyin İsyanı’yla neredeyse eş zamanlı olarak yapılması nedeniyle etkisiz ve çok daha düşük kapsamlı bir harekât olarak kalmıştır.”

Böylece II. Kanal Harekâtı’nın anlatıldığı II. bölüm de sona ermektedir; fakat bölüm, harekâtın bitişiyle değil, Şerif Hüseyin İsyanı ve bu isyanın Kanal Harekâtı üzerine olan etkileri, II. Kanal Harekâtı sonrası İngiliz ilerleyişi, Türk mukavemeti, İngiliz ve Türk askerî organizasyonlarındaki yeniden yapılanma süreçleri gibi konuların ele alınmasıyla biter.

Her iki harekât da anlatıldıktan sonra, sonuç bölümünde yazar, harekâtlara dair genel kanaatlerini dile getirmektedir. Polat harekâtların sebeplerini şöyle izah etmektedir (s. 117, 118 ve 119):

“Türk-Alman planlarına göre bir askerî operasyonla Süveyş Kanalı’ndan geçilmesi ve Mısır’a girilmesiyle çok önemli bir kademe tamamlanacak ve Mısır’daki İngiliz karşıtı ayaklanmalarla İngiliz varlığı ortadan kaldırılacaktı... Her iki harekâttan da Osmanlılar ile Alman müttefikleri Kanal’ı geçmek, Kanal’ın karşı tarafında tutunduktan sonra Mısır’da bir ihtilâl çıkarmak ve bu yolla İngilizleri çözümü zor bir şekilde Ortadoğu’da boğmak istemişlerdi... I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin genel savaş planı içerisinde Mısır’ın fethi, Süveyş Kanalı’nı sabote ederek İngiliz doğusunun can damarını kesmek, tüm İslâm âleminde domino etkisi yaratacak bir İngiliz karşıtı dalgayı başlatmak gibi aslında daha genel bir amaca yönelikti. Bu amacı, müttefik Almanya çok önemsiyor ve destekliyor, bunun yanında süregiden tehdidin İngiliz askerlerini Kanal’da tutmak zorunda bırakması sayesinde Batı cephelerine gidecek kuvveti azaltması gibi bir sonucu da doğuracağı için önemsiyordu.”

Polat, harekâtların sonuçlarını ise şöyle değerlendirmektedir (s. 119):

“Bugün için gerçeklikten kopuk bir bakış olarak itham edilen bu girişimlerin 19. yüzyıl boyunca artan İngiliz doğusundaki “Pan-İslâmik ajitasyon” korkusunu güçlendirdiğini ve nihâî olmasa da uygulandığı günlerde İngiltere’nin tüm doğu birimlerini teyakkuzda bıraktığını belirtmek gereklidir.”

Netice itibarı ile eser, Birinci Cihan Harbi’nde gerçekleşen Kanal Harekâtları ve Mısır’daki askerî faaliyetler ile ilgili kapsamlı bir özet mahiyetindedir. Bu yönüyle de Osmanlı-Türk askerî tarih yazımına önemli bir katkı sunmakta ve gelecekte yapılacak olan çalışmalara ışık tutmaktadır.